

Renata Mikitiuk

USTRÓJ POLSKIEGO SZKOLNICTWA POWOJENNEGO W OKUPACYJNYCH PROGRAMACH PARTII POLITYCZNYCH I ORGANIZACJI OŚWIATOWYCH

Podczas II wojny światowej oświatowe ośrodki decyzyjne (w kraju i na wychodźstwie), jak również liczne ugrupowania polityczne i związkowe zajmowały się między innymi opracowywaniem koncepcji ustroju szkolnego w powojennej Polsce.

Najbardziej konserwatywny charakter miały projekty oświatowe opracowane przez ugrupowania obozu endeckiego, a mianowicie przez Stronnictwo Narodowe. Przygotowaniem projektu zajęła się Rada Wychowania Narodowego, której przewodniczył dr Tadeusz Mikułowski. Opracowany dokument: *Główne wytyczne narodowej polityki szkolnej i wychowania* został wydany w 1942 r.¹

Jedną z wytycznych programu był podział szkół powszechnych na szkoły niżej zorganizowane, realizujące program pierwszych czterech klas w ciągu siedmiu lat oraz na szkoły wyżej zorganizowane (o 4 i większej liczbie nauczycieli), realizujące co prawda program siedmiu klas, z tym że klasy V, VI i VII miały przygotowywać młodzież do życia i pracy w jej środowisku. Uczniom, którzy ukończyli szkołę powszechną zamierzano stworzyć możliwość nauki tylko w niższych 5-letnich kolegiach ogólnokształcących, które nie otwierały drogi do szkół wyższych lub 2- i 3-letnich progimnazjach zawodowych oraz kursach przysposobienia zawodowego. Możliwość nauki w średnich szkołach ogólnokształcących (6-letnich gim-

¹ Dokument wydany drukiem w 1942 r., a następnie opublikowany w „Państwie Narodowym” nr 5–6 w 1944 r.; J. Krasuski, *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Warszawa 1977, s. 368.

nazjach i 4-letnich liceach) dających podstawę wstępu do szkół wyższych, ograniczono w projekcie tylko dla wyselekcjonowanej za pomocą egzaminów młodzieży, która ukończyła pierwszy 4-letni stopień pełnej szkoły powszechnej².

Za zachowaniem przedwojennej struktury szkolnictwa, po wprowadzeniu pewnych zmian, opowiadał się rząd RP na wychodźstwie i jego Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Program oświaty i kultury opracowany przez ministra tego resoru ks. Zygmunta Kaczyńskiego eksponował czynnik religijny. Podstawowe idee przyszłej szkoły polskiej widział w moralności chrześcijańskiej, pomijał zasadę wyłączności państwa w dziedzinie oświaty oraz zasadę świeckości. Podstawą powojennego ustroju szkolnego miała być siedmioletnia szkoła powszechna, poprzedzona przedszkolem, w związku z tym opowiadał się za zwiększeniem ich liczby. Projekt ten przewidywał również utrzymanie nadal po wojnie szkół powszechnych I i II stopnia, której uczniowie więcej niż przeciętnie zdolni mogliby być kierowani do szkół III stopnia (klasy V, VI i VII miały stanowić podbudowę szkół średnich ogólnokształcących). Jednocześnie minister postulował, że: „Obowiązkiem całego Rządu jest umożliwienie wszystkim obywatelom wypełnienie obowiązku przymusu szkolnego”³. Klasa siódma miała być obowiązkowa dla wszystkich uczniów, którzy zostali wyselekcjonowani po czterech klasach. Szkolnictwo średnie miało pozostać jak przed wojną – 4 klasy gimnazjum oraz 2 klasy liceum. Dla szkolnictwa powszechnego program rządu zakładał bezpłatność nauczania, dla średniego zaś „w miarę możliwości”. Wychowanie dzieci i młodzieży powinno być oparte o zasady chrześcijaństwa: „U podstaw wychowania naszej młodzieży winny tkwić pierwiastki religijno-moralne. Religia jako ostoja ducha i dobra jest kierowniczym sprzymierzeńcem dla nauczyciela przy formułowaniu charakterów młodzieży. Po wstrząsach i doświadczeniach tej wojny zadania religii w szkole wzrosną jeszcze bardziej ze względu na konieczność wskazywania dróg odwrotu od nowoczesnego pogaństwa do pełni chrześcijaństwa, od rozpierającego się barbarzyństwa do twórczej kultury chrześcijańskiej”⁴.

² S. Mauersberg, *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944–1948*, Warszawa 1945, s. 21.

³ Koncepcję reformy przedstawił minister ks. Zygmunt Kaczyński w *exposé* z 17 lutego 1944 r. B. Pleśniarski, *Koncepcje oświaty powojennej w programach polskiej konspiracji 1939–1945*, Warszawa 1982, s. 42–59; M. Mauersberg, op.cit., s. 22, poglądy te ocenia jako krok wstecz nawet w stosunku do reformy jędrzejewiczowskiej z 1932 r.

⁴ J. Jakubowski, *Polityka oświatowa Polskiej Partii Robotniczej 1944–1948*, Warszawa 1975, s. 25–26.

Przedstawicielem rządu RP na emigracji na polskich ziemiach okupowanych była Delegatura Rządu RP na Kraj, natomiast przedstawicielstwem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego tego rządu był Departament Oświaty i Kultury Delegatury Rządu RP na Kraj, kierowany przez Czesława Wycecha. Mimo tego wizja oświaty powojennej Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu RP na Kraj różniła się znacznie od koncepcji Ministerstwa. Wpływ na to miały liczne czynniki, między innymi oddziaływanie Tajnej Organizacji Nauczycielskiej czy ruchu ludowego, jak również sama działalność w konkretnych warunkach okupacyjnych.

Departament opracował projekty na krótki okres powojenny, na czas przejściowy przed przeprowadzeniem zasadniczych reform. Na ten okres przygotował dwa rodzaje dokumentów dotyczących: 1) systemu kształcenia, 2) organizacji działalności oświatowej i kulturalnej⁵.

Koncepcja systemu kształcenia została opracowana przez komisję programową pracującą pod przewodnictwem Władysława Radwana. Projekt zakładał rozbudowę sieci przedszkoli i organizacji „dziecińców”. Koniecznością stało się upowszechnianie kształcenia na poziomie średnim. W związku z tym dotychczasowa szkoła powszechna miała być traktowana jako szkoła początkowa, w pierwszym etapie siedmioletnia następnie ośmioletnia. Miała stanowić podstawę dla różnorodnego systemu szkół średnich zawodowych i ogólnokształcących. Zasadnicze zmiany były przewidziane w stosunku do szkolnictwa początkowego, które miało zapewnić szkoły jednakowej wartości dla miast i wsi. Zakładano zniesienie krzywdzącej wsi trójstopniowości szkół. W organizowaniu szkolnictwa początkowego na wsi należało przyjąć pięć nowych zasad (w celu podniesienia poziomu organizacyjnego szkół o 1, 2 i 3 nauczycielach): uznać zasadę tworzenia szkół początkowych niepełnych, stać na stanowisku rocznych kursów klas, obniżyć ilość uczniów przypadających na nauczyciela w obwodach o małej gęstości zaludnienia, przedłużyć drogę ucznia do szkoły w klasach V–VII do 4 km, a przy dowożeniu uwzględnić nawet większe odległości, w zależności od lokalnych warunków tworzyć zarówno szkoły niepełne, jak i zbiorcze. Edukacja na poziomie średnim miała być realizowana przez szkolnictwo średnie ogólnokształcące stopnia gimnazjalnego i licealnego oraz szkolnictwo zawodowe – szkoły doksztalające, gimnazja zawodowe, licea zawodowe. Ponadto dużą rolę przypisywano systemowi szkolnictwa dla dorosłych zarówno ogólnokształcącemu, jak i zawodowemu. Proponowano zmienić cykl programowy 4+2 (gimnazjum + liceum) na 3+3 i oprzeć gimnazjum

⁵ Cz. Wycech, *Z dziejów tajnej oświaty w latach okupacji 1939–1944*, Warszawa 1964, s. 58.

na sześciu klasach szkoły początkowej, jak w ustawie Jędrzejewicza. Ta kwestia była sporna i zwalczana przez kierownictwo TON. Władysław Radwan, który był rzecznikiem jednolitości szkolnictwa, twierdził, że gimnazjum oparte na programie siedmiu klasach szkoły początkowej utrudni dostęp młodzieży chłopskiej do szkolnictwa średniego, gdyż na wsi w ciągu kilku lat po wojnie będzie rzadka sieć szkół wyżej zorganizowanych. Opowiadał się również za upowszechnieniem małej matury. Projekt nie przewidywał większych zmian w zakresie szkolnictwa zawodowego w stosunku do rozwiązań obowiązujących w 1939 r. Postulował jednak prowadzenie bardziej elastycznej polityki w zakresie czasu trwania nauki, tworzenie nowych typów średnich szkół zawodowych w zależności od potrzeb gospodarki narodowej⁶.

Na stanowisko Departamentu bez wątpienia duży wpływ miały poglądy Tajnej Organizacji Nauczycielskiej, do kierownictwa której należał ludowiec Czesław Wycech. Oprócz niego do „centralnej piątki” należało dwóch ludowców: Zygmunt Nowicki i Kazimierz Maj oraz dwóch socjalistów: Wacław Tułodziecki i Teofil Wojeński.

Pracę nad przygotowaniem projektów przyszłej organizacji oświaty rozpoczęła TON już w 1940 r. Temu celowi służyły liczne dyskusje w mniejszych grupach związkowych oraz na zjazdach. W 1941 r. na zjeździe TON analizowano: *Wytyczne organizacji szkolnictwa* opracowane przez grupę T. Wojeńskiego. W 1942 r. poddano pod dyskusję: *Podstawy polityki oświatowo-kulturalnej* opracowane przez komisję kierowaną przez K. Maja. Również w 1942 r. omawiano dokument pod tytułem: *Postulaty Związku Nauczycielstwa Polskiego* zredagowanego przez zespół M. Wasyluka.

Na czwartym zjeździe TON-u (sierpień 1942 r.) został przeanalizowany i większością głosów zaakceptowany projekt Kazimierza Maja. Ten fakt spowodował, że *Podstawy polityki oświatowo-kulturalnej* stały się oficjalnym dokumentem wyrażającym stanowisko Tajnej Organizacji Nauczycielskiej w omawianej kwestii. W drugim kwartale 1944 r. zostały ogłoszone w konspiracyjnym organie TON „W świetle dnia”. Dokument ten zawierał zarys ustroju szkolnego, w którym szerzej potraktowano tylko szkolnictwo powszechne obejmujące dzieci i młodzież do 18 lat. Projekt zakładał 12-letnią szkołę obowiązkową. Elementami powszechnego, jednolitego systemu szkolnego miały być: przedszkola (od 4–5 do 7 roku życia), 8-letnie szkoły początkowe i 4-letnie szkoły średnie ogólnokształcące i zawodowe oraz szkolnictwo wyższe i akademickie. Dla młodzieży w wieku 15–18 lat pracującej zawodowo obowiązek kształcenia na poziomie średnim miały zapewnić szkoły

⁶ Ibidem, s. 58–62.

dokształcające. Szkołom tym nadano status szkoły ogólnokształcącej typu średniego. Miała ona zapewniać absolwentom możliwość wstępu do szkół wyższych⁷.

Tworząc własną wizję ustroju politycznego i społeczno-gospodarczego ruch ludowy zwrócił uwagę również na kulturę i oświatę. Głosił hasła demokratyzacji kultury poprzez upowszechnienie oświaty, poprzez uczestnictwo ludu w twórczości kulturalnej⁸.

Problemem tym miała zająć się zorganizowana już na wiosnę 1940 r. Komisja Oświatowa, na czele której stał Cz. Wycech, jego współpracownikami byli: J. Cierniak, K. Maj, W. Radwan i K. Banach oraz w późniejszym okresie F. Popławski i M. Wasyluk. Wyniki prac Komisji zostały zawarte w obszernym projekcie przebudowy szkolnictwa pt.: *Wytyczne programowe polityki kulturalnej*, opublikowane w piśmie programowym SL „ROCH” „Przebudowa” z 1942 r., nr 4⁹.

⁷ W 1941 r. na zjeździe TON analizowano *Wytyczne organizacji szkolnictwa*, opracowane przez grupę T. Wojeńskiego. *Wytyczne...* przewidywały wychowanie przedszkolne dla dzieci w wieku od 4 do 6 lat oraz jednolitą 10-letnią obowiązkową szkołę powszechną (szkoła powszechna – 6 lat, gimnazjum – 4 lata) i 2-letnią szkołę ogólnokształcącą dla kandydatów na studia wyższe lub 2-letnią szkołę zawodową umożliwiającą również studia w określonej specjalności. Dziesięcioletni obowiązek kształcenia powszechnego miał obejmować młodzież od ukończonego 6 do 16 roku życia. T. Wojeński przewidywał jeszcze dla młodzieży pracującej szkoły dokształcające ogólne i zawodowe i postulował taki ich poziom, aby zdolniejsi absolwenci mogli bez trudu kontynuować naukę na poziomie wyższym w zakresie obranej specjalności. Studia w zależności od kierunku miały trwać od 2 do 6 lat. Istotne znaczenie ma tu wprowadzenie zasady szkoły jednolitej, której idea wyraża się w takiej strukturze i programach szkół wszystkich stopni, aby przejście od szkoły początkowej do średniej i wyższej było udostępnione wszystkim uczniom. Projekt T. Wojeńskiego nie uzyskał aprobaty większości uczestników, jednakże dyskusja na temat dziesięcioletki trwała do końca okupacji hitlerowskiej. W 1942 r. działał zespół pod przewodnictwem M. Wasyluka. Opracował on *Postulaty Związku Nauczycielstwa Polskiego*, które składały się z pięciu następujących rozdziałów: I. Polityka oświatowo-kulturalna, II. Struktura społeczno-gospodarcza, III. Struktura polityczna, IV. Ruch zawodowy świata pracy, V. Sprawy materialne i prawno-służbowe nauczycielstwa. Trzonem systemu oświaty miały być 10-letnia powszechna szkoła ogólnokształcąca, 2-letnie liceum ogólnokształcące, 3-letnia szkoła zawodowa i 3–6 letnia szkoła wyższa. Uwzględniały one również 2–3 letnie wychowanie przedszkolne, pozaszkolną oświatę dorosłych oraz rozwiązanie nowe, tj. instytut naukowy, który przez 2–3 lata po ukończeniu studiów wyższych przygotowywałby kadrę intelektualistów. M. Walczak, *Działalność oświatowa i martyrologia nauczycielstwa polskiego pod okupacją hitlerowską 1939–1945*, Wrocław 1987, s. 218–219.

⁸ A. Wojtas, *Działalność polityczna ludowców w okresie II wojny światowej*, Warszawa 1988, s. 53.

⁹ Dyskusje nad projektami organizacji oświaty i wychowania w przyszłej Polsce prowadzono również w odpowiednich komórkach ruchu ludowego i socjalistycznego. Już

Program organizacji oświaty i wychowania przewidywał objęcie powszechnym kształceniem dzieci i młodzież do 18 roku życia w szkołach podstawowego i średniego szczebla oraz zbudowanie w przyszłości 8-letniej szkoły powszechnej. Organizacja 8-latek miałyby nastąpić w momencie objęcia wszystkich dzieci szkołą 7-letnią¹⁰. Gęsta sieć ośmioklasówek powinna objąć również wieś. Postulowano intensywną rozbudowę szkolnictwa zawodowego i wyższego, przewidywano też zorganizowanie dwuletnich wyższych szkół zawodowych. Specjalne miejsce w *Wytycznych* zajmowała sprawa stypendiów i internatów dla młodzieży. Działacze oświatowi SL „ROCh” podkreślali duże znaczenie tego problemu uważając, że odpowiednia ilość stypendiów oraz miejsc w internatach umożliwi faktyczny dostęp do nauki młodzieży pochodzenia chłopskiego i robotniczego¹¹.

Podobne wytyczne zawierał program oświatowy konspiracyjnej Polskiej Partii Socjalistycznej – Wolność, Równość, Niepodległość (PPS – WRN).

Przygotowaniem projektu zajęła się Komisja Oświatowa PPS – WRN. Opracowany przez nią projekt został wydany w 1941 r. pod tytułem: *Program Polski Ludowej*. Założenia strukturalne szkolnictwa w powojennej Polsce w zasadzie niewiele różniły się od projektów SL „ROCH” czy TON. Podobnie jak tamte zakładał następujący ustrój szkolny¹²:

- 4–7 lat – przedszkole,
- 7–15 lat – VIII-klasowa szkoła powszechna,
- 15–18 lat – 4-letnia szkoła średnia ogólnokształcąca zawodowa i doksztalcząca połączona z praktyką.

Projekt przewidywał również podobną organizację i formy oświaty dorosłych. Różnice dotyczyły podstaw ideologicznych. Autorzy projektu PPS-WRN wychodzili z założenia, że kultura tym samym oświata i szkolnictwo może rozwijać się jedynie w ustroju socjalistycznym, który zapewni swobodny rozwój jednostce. Zapowiadano koedukację i bezpłatność szkolnictwa na wszystkich szczeblach nauki. Świecki charakter powinny mieć wszystkie formy kultury, w tym również

w 1940 r. obydwie ośrodki polityczne powołały wspólną instytucję pod nazwą Ludowy Instytut Oświaty i Kultury (LIOiK). Instytut powstał w Warszawie z połączenia Instytutu Oświaty Dorosłych, Instytutu Teatrów Ludowych, Instytutu Oświaty i Kultury im. Staszica i Poradni Bibliotecznej Związku Bibliotekarzy Polskich. Działalność prowadzili w nim działacze ludowi i socjaliści: Czesław Wycech, Jędrzej Cierniak, Kazimierz Maj, Robert Froelich, Franciszek Dąbrowski, Stanisław Tazbir, Antoni Konewka i inni. J. Krasuski, op.cit., s. 361.

¹⁰ S. Mauersberg, op.cit., s. 20.

¹¹ W. Sulewski, *Z frontu tajnego nauczania*, Warszawa 1966, s. 86.

¹² J. Krasuski, op.cit., s. 366.

szkoła. W poglądach na szkolnictwo powszechne bardziej radykalni byli działacze oświatowi reprezentujący Robotniczą Partię Polskich Socjalistów. Uważali oni, że szkoła powszechna powinna być nie VIII-klasowa, lecz X-klasowa¹³. Widzieli w tym jedyną drogę zlikwidowania podziału na „inteligencję i lud”. Dziesięciolatka miała obejmować dotychczasową szkołę powszechną i gimnazjum, zapewniając w ten sposób równy dostęp do edukacji. Poglądy te ogłoszone w październiku 1943 r. na łamach pisma „Lewą marsz” pod nazwą: *Zagadnienia kultury w programie polskich socjalistów*¹⁴.

Poglądy socjalistów na sprawę oświaty różniły się dodatkowo podejściem do problemu laickości szkoły. Miesięcznik „Światło”, organ młodzieży PPS – WRN, nawoływał w kwietniu 1943 r., by w wolnej Polsce „usunąć religię ze szkół”¹⁵.

W odróżnieniu od innych partii i stronnictw politycznych Polska Partia Robotnicza nie opracowała szczegółowych projektów organizacji oświaty i wychowania. Zagadnienia oświatowe wiązała z gruntownymi reformami społecznymi. Podstawowe zasady budowy systemu oświaty w Polsce Ludowej zawarte zostały w pierwszych dokumentach Polskiej Partii Robotniczej. W odezwie programowej, sformułowanej na pierwszym posiedzeniu organizacyjnym PPR 5 stycznia 1942 r., *Do robotników i chłopów i inteligencji! Do wszystkich patriotów polskich!*, w której między innymi czytamy: „Polska Partia Robotnicza wzywa do walki o Polskę [...], w której nauka będzie dostępna dla wszystkich”¹⁶.

Rozwinięcie tej myśli zawierają deklaracje ideowe PPR z marca i listopada 1943 r. opublikowane pod tym samym tytułem *O co walczymy?* W pierwszej z nich można przeczytać, iż należy: „Uruchomić wszystkie szkoły i zakłady naukowe zamknięte przez Niemców. Zapewnić prawo do nauki dla wszystkich przez przestrzeganie zasady bezpłatności nauki, poczynając od szkoły powszechnej do uniwersytetu włącznie, i usunięcie wszystkich przeszkód stawianych dzieciom ubogiej ludności”¹⁷. Dokument ten jednak ograniczył się do ogólnych założeń, na których ma być oparte powojenne szkolnictwo nie poruszał spraw związanych ze strukturą szkół. Ograniczał się do stwierdzeń mówiących o otwarciu natychmiast po zakończeniu wojny szkół wszystkich typów oraz zakładów naukowych zamkniętych w czasie okupacji przez Niemców, postulował powszechność bez względu na

¹³ Ibidem, s. 367.

¹⁴ J. Jakubowski, op.cit., s. 33.

¹⁵ W. Sulewski, op.cit., s. 86.

¹⁶ M. Stępień, *Program kulturalno-oświatowy Polskiej Partii Robotniczej*, Kraków 1972, s. 5.

¹⁷ Cyt. za K. Dobrzyński, *Programy oświatowe polskiej radykalnej lewicy socjalistycznej i polityka oświatowa PZPR*, Warszawa 1982, s. 176.

pochodzenie i status materialny i bezpłatność nauczania od szkoły powszechnej aż do uniwersytetów.

W treści deklaracji z listopada 1943 r. mówi się o dążeniu do zaspokojenia „duchowych potrzeb szerokich mas ludzi pracy”. Zapowiedź ta znalazła rozwinięcie w szkicu planu gospodarczego deklaracji, przewidującym w punkcie 4 „podniesienie kultury narodowej przez budowę nowych szkół, uniwersytetów, domów ludowych, bibliotek itp.”¹⁸. Rozdział V deklaracji precyzuje: „Szkoła i organizacja szkolnictwa od szczebli najniższych do najwyższych, oparta o zasadę demokracji, musi być tak postawiona, aby zapewniała możliwość bezpłatnego kształcenia się młodzieży robotniczej i chłopskiej na wszystkich szczeblach nauki. Powszechne i obowiązkowe nauczanie powinno objąć całą młodzież do lat 16 [...]. Przy rozbudowie szkolnictwa należy uwzględnić szkolnictwo zawodowe”¹⁹. Rozdział ten podkreślał również konieczność zapewnienia całej młodzieży w przyszłej Polsce pełnego wykształcenia podstawowego, gdzie państwo będzie ponosiło koszty „dostatecznych stypendiów”. Zapowiadano „wszechstronne poparcie” ze strony państwa dla nauki, literatury i sztuki.

Również w listopadzie 1943 r. PPR opublikowała odpowiedni projekt w czasopiśmie podziemnym „Walka Młodych”. W projekcie tym, podobnie jak w ogłoszonym wiosną 1944 r. artykule Władysława Bieńkowskiego o ustroju szkolnym, wysunięto koncepcję 11-letniej szkoły ogólnokształcącej, w tym 8-letniej szkoły podstawowej. Ponownie, ale już po wojnie, projekt o prawie takiej samej treści Władysław Bieńkowski przedstawił na Ogólnopolskim Zjeździe Oświatowym w Łodzi²⁰.

Omówione koncepcje były odbiciem poglądów społeczno-politycznych poszczególnych ośrodków.

Należy zaznaczyć, że często te same osoby działały równocześnie w komisjach programowych, np. Tajnej Organizacji Nauczycielskiej (TON), Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu RP na Kraj, ruchu ludowego czy socjalistycznego. Było to przyczyną podobieństw w rozwiązywaniu pewnych kwestii przez różne ugrupowania lub braku jednomyślności w tym samym ugrupowaniu.

¹⁸ M. Stępień, op.cit., s. 5.

¹⁹ Cyt. za M. Malinowski, *Deklaracja programowa PPR O co walczymy?*, Lublin 1979, s. 54.

²⁰ B. Pleśniarski, *Koncepcje oświaty powojennej w programach polskiej konspiracji 1939–1945*, Warszawa 1982, s. 235.

Summary

During World War II decision-making educational centres (in Poland and abroad), as well as numerous political and trade union groupings, apart from organizing clandestine teaching, were concerned with working out the concept of the political system of education in the post-war Poland.

These concepts reflected social and political opinions of particular centres.

It must also be noted that very often the same persons participated in programme commissions of, e.g. the Clandestine Organisation of Teachers (TON), the Department of Education and Culture of the National Branch of the Government of the Republic of Poland and popular or socialist movements. Therefore, some problems were dealt in the same way by different groupings or a lack of unanimity could have been observed within the same grouping, e.g. TON worked out at least three different outlines of the educational political system.

In the said period many concepts of the post-war system were created, which after the war were again the object of debate.

In the article the author presents short characteristics of the concepts which some educational centres and some political parties tried to enforce.